

ZAPISKI IZ PREDALA

PARIŠKO OBRAČUNAVANJE (s seboj in z nami)

Marijan Tršar

Žal, nisem mislec. Še več moram priznati: preporedkoma si ihteč vzamem časa za razmišljanje. Tudi revolucionar nisem: sem plašljive sorte in zona me obide vsakikrat ob misli, da bi moral biti jaz tisti, ki bi metal katerikoli narobe svet s tečajev. Zatorej takole pogovarjanje s samim seboj ne more biti globokoumno pa tudi po prevratniškem dinamitu ne bo dišalo. Moje mozganje v hotelski sobici Quartier Latina se je motovilo zgolj okoli tistih sitnih vprašanj, ki tarejo čisto navadnega smrtnika. Posebej, denimo, petinštiridesetletnika, ki se ob prevešanju let sprašuje o smislu preživetega: pa morebiti vsega tistega, česar si v nepotrjenem upanju še obeta. Pravzaprav je šlo za obračunavanje s samim seboj, za preizkušanje svoje iskrenosti, za preverjanje: ali imam voljo pravično presojudati stvari, ali jih res ocenjujem pošteno, brez sebičnih zavijanj ter računanja na korist in škodo; ali je resnica v resnici takšna, kakršno ugotavljajo moji čuti, moj um; in če je, kje je potlej meja, kjer se neha varljivi videz pa začne bistveno.

Ob takihle samotnih pariških večerih pod streho petega nadstropja je človek še posebno občutljiv in neizprosni. Jezen sam nase. Natančneje, na klaverne sposobnosti svojega prenikanja v bistvo stvari. Kako odkriti stvarno resnično podobo: kako stehitati njihovo pravo vrednost? Vem, ne delam si praznih upov, zato ni patentiranega načina; ni pravila, s katerim bi kakor s sitom ločil lažne pleve od resnice. Jeza me grabi, ko vidim, kako nerad priznavam celo očitne resnice, če mi je navajenost priljubila drugačen videz. Kako se mi — postavim sila vsakdanjo primer — upira prikimati, da dolgi lasje še ne pomenijo kratke pameti; ne pri pariških dolgolascih in tudi ne pri naših. Kdo bi vedel, če niso temu kriva drugače preživeta leta. Toda če so, ali bi se ne dalo enkrat za vselej samemu sebi zabičati, da je treba že vnaprej vračunati drugačno vzgojo pa naše staranje? Potlej bi na primer zlahka vneto ploskal »žicarjem«, kot to počno doraščajoči. Sicer pa, kaj bi bilo v tem kaj napačnega? — Vsakršna pomladitev more biti koristna, tudi če je zgolj v zavesti. Zgodovina je že tisočkrat potrdila, da so največjih hudobij in neumnosti na zemlji krivi po navadi kar pošteno postarni gospodje, ne pa mladina. Ni mi treba namigovati, da imam pri tem v mislih neštete vojne morije, rasistična krvoprelitja, nestrpnosti vseh vrst. Mladina je resda najhuje krvavela pri vsem, toda izumili in začeli so jih dorasli, trezni, bojda vsega spoštovanja vredni možje. Je to dokaz, da dorasla pamet še ni zagotovilo za pametno ravnanje? Ali rajši, da se vsaki celosti kar prerad izmuzne neubogljiv delček pa ti postavi na glavo trdno enovito sodbo. Naj tule povem, kako sem bil presenečen in pobit likrat, ko se mi je ta žalostna življenjska resnica potrdila v pariškem bistrotu. Moj francoski sobesednik je žarel ko krušna peč v svetlem ogorčenju nad nečlovečnostjo ameriške soldateske v trpinčenem Viet-

namu. Bil sem poln občudovanja zanj. lej, kakšen domiselen analitičen duh, kakšna humanost, kakšen napreden protest proti krivicam sveta! Toda komaj deset minut za tem sem se poslovil od njega ogorčen in užaljen: začel mi je najbolj rasistično in diskriminatorno dokazovati manjvrednost slovanskih narodov! Katera je potlej njegova resnična podoba? sem zmeden odhajal. Mar to pomeni, da je problem Vietnamu komaj delček njegove osebnosti, po kaj vem kakšnem naključju napreden in human, to pa, žal, še ne zagotavlja, da bi bil v celosti napreden? Pravzaprav me je prestrašil: ali je nemara zmožnost našega prenikanja v stvari zunaj nas takó borna, da ne moremo nikoli ugotoviti nič dokončno trdnega? Ne, to ni zgolj sokratovska skromnost, da bi se tešil z njo, res ne, petinštiridesetletniku tako tolažilo ne bi prida zaleгло!

*

Iz pariške mansarde zrem vsak večer na domovino. Kdor tega ni izkusil, bo nerad verjel, kako drugačne se nam iz daljave kažejo stvari. Kot slikar se resda veselim vsake spremembe, bodisi v luči ali v obliki, sevé pa samo zaradi tega še ne bom brez premisleka prisegal nanjo. Vsekakor pa je tak pogled stvarnejši. Izmaknil si se poznanstvom, vsakdanjim dobrdanskim in zdravo srečanjem, se dvignil nad utečenost, nad topo privajenost okolju. Perspektiva izostri napake in vrline. Jasno zarisani izstopajo sicer čisto navadni obrazi. Zdajci ti lice navadnega pometača, ki brezbrizno pospravlja ulice v urah, ko se poraja dan, ožlahiti s herojskimi potezami. In čudo čudovito, bolj ali manj perspektivnega jeznega mladeniča preobliči v čisto navadnega, kar filistrsko dolgočasnega komolčarja. Res se oba rineta in borita za svoj prostor na soncu. Po svoje pač, pravico imata za to. Ne boš jima očital, da to počneta, mislim, da se poganjata za ljubim kruhkom. A vendar je razlika med njima, ki ji niti ne domišliš vzroka, čeprav jo boleče čutiš prav v svoje črevesje. Razlika navidez le v nevažnem videzu: pometač se ni nikoli deklariral za jeznega mladeniča, a bo vseeno ostal upornik do konca svojih dni; brez skrbi, za tak uporniški odnos bo skrbela njegova, od začetka do konca borna plača. Zato pa se bo trobentajoči jezni mladenič čez noč sprevrigel v zadovoljnega Kranjca, ko se bo s svojim kritikarstvom pririnil do spodobne, ne preveč naporne službice. Morda se mu ne bo treba niti kaj vem koliko riniti, zakaj sodobna družba se toliko boji kritike, da si ga bo brž sama skušala kupiti. In potem bo skoraj do pike podoben tistim, ob katere se je maločas obregal, jih kamenjal, jih zmerjal s sinekuristi, konjunkturisti in s podobnimi učeno žaljivimi vzdevki.

Ne vem, zakaj, toda nocoj, ko se mi od daleč kaže mali košček našega slovenskega sveta — vidim ga kot na televizijskem zaslonu nad razsvetljenimi okni Pariza — odkrivam prav tovrstne malenkosti in uganjujem njihovo pogubnost. To je rakova rana, ki preprečuje zaresno duhovno prečiščenje; ki mrtviči tisto neobhodno revolucionarnost, brez katere ni zdravega organizma: se razume pravo, ne zlagano revolucionarnost. Tako, ki napoveduje boj vsemu zgrešenemu, vsem maličenjem;

táko, ki nikoli ne opleta s prenapetimi besedami, saj je kot vsaka prava sila rasti del velike, v svojo zmago verujoče resnice.

Resnica, vidiš, v tem je srž vseh iskanj. In prav ob njej se pošteno zaplete: vsak vidi resnico po svoje, da, vsak ima svojo resnico. Toliko resnic, kolikor ljudi, bi mogli reči bogokletno. Tudi jaz, ki se potikam po pariških ulicah, žal, iščem in vohlam edinole za svojo, ne za katero koli. Časih se mi zazdi, da se mi odkriva v nerazumljivem odporu, pravzaprav v sovraštvu do tega presitega, sprevrženega, v civilizacijskem superlativu absurdnega sveta, ki bučno valovi okoli mene; ki me predrugačuje s svojim žarčenjem, vleče vase, omamlja. Čutim jo v neopisljivem gnusu, ki pa je hkrati, smešno, natančen posnetek mojega občudovanja druge plati te resničnosti: občudovanja starih katedral in bazilik, trdnjavskih stolpičev, portalov in timpanov palač, pogumno prepetih mostov prek rokavov Seine — vsega, kar sestavlja pravzaprav trdno osnovnico razvojne piramide tega naveličanega sveta. Skriva se v odvrtni superiornosti Eiffelovega stolpa, »fin de siècle« različice babilonskega naduteža. Vsako jutro mi ga požirajo malikujoče oči, čeravno se ga spomin na naše pritlikave, človeško umerjene gotske cerkvice brani z vsemi štirimi. Čutim, da more Pariz, da more to prostranstvo kulture, lepote, tradicije pa hkrati izrojenosti preobličiti vsako čud. Rekel sem že, da nisem revolucionar, toda nekajkrat sem se zalotil v preračunavanju, kolika megatonska bomba bi mogla pognati v zrak zavdajajoči ponaredek povelečevanega življenja našega stoletja: način življenja, ki me zapeljuje, pritega in hkrati odbija. In ki je, pa če mi je prav ali ne, del tiste resnice, katero iščem v sebi. Sovražim ga, ker je moj drugi jaz in se nemara zato izmika navadam, miselnosti, etičnim kodeksom druge polovice mene. Roko na srce, fant, v zrak bi ga poslal, celo ti bi ga razstrelil, ki nisi revolucionar. Celó ti, ki v njem ne obsojaš generalske diktature še posebej. Celó ti, ki spoštuješ njegovo dobršno polovico: genialnost uma, spoznanja znanosti, izpovedi velikih umetnosti. Celó ti Kranjec, ki se po usodni tisočletni navadi že vnaprej zapisuješ malikovanju vsega tujega; ki že vnaprej poklekaš pred večvredno tujo bistrostjo. Rekel si večvredno, — zaboga pa ti je ta tuja imenitnost odkrila, kje tiči tista absolutna resnica, resnica vsega in vseh, ne samo tvoja resnica? Ti je razvozlala bistvo stvari, smisel pehanja skozi življenje? No, če je po zahodnjaško cinično rešila neznanko s filozofijo absurda, ali je zato več vredna kot naše preprosto ljudsko umovanje v večno trdnih pregovorih? In če ti ne zna pokazati poti do resnice, ti je povedala vsaj, kaj je lepota?

Sprehajam se po galerijah in muzejih. Kilometrské vijuge po dvoranah. Kilometrské štrene razmišljanj, mozganj o tisti resnični, vselej veljavni, vse objemajoči lepoti. O lepoti, ki bi enako kot resnica osmislila človeško življenje. O poustvarjeni lepoti, izvirajoči iz bistva, ne iz videza stvari; o lepoti, ki bi bila obvezna za vse, ne le zame; ki bi bila zmnožek, ne samo estetskih, marveč tudi etičnih imperativov. Zahtevam morebiti preveč? Kradem s tem umetnosti njeno samoniklost pa jo rinem v podrejenost neumetniških kriterijev? Nekaj me opozarja, da nimam pravice mešati teh dveh svetov, čeprav se mi kar naprej prepletata, zlivata do neločljivosti. V resnici iščem estetske zakonitosti in od lepote zahtevam,

da je v skladnosti tudi z etičnimi. V tem tiči nemara tista največkrat napačno razumljena angažiranost umetnosti: umetnost ne more biti nevtralna, mora se postaviti na stran resnice in jo izpovedovati kot lepoto v najglobljem pomenu te besede.

Toda ta stopničasti red se mi zameša, ko prissem do dejavne komponente, do umetnika, ki umetnino ustvarja. Čeravno vem, da je umetnikovo izpovedovanje resnice in lepote docela samosvoje, da ni odvisno do njegovega ravnanja v življenju, ne od njegovih vrlin ne od etičnih slabosti, me, denimo, moti, da je bil Salvator Rosa pravcati tolovaj; in Jacoppo Robusti detto Tintoretto menda kljub genialni potezi čopiča in božanskim prividom »Paradisa« kar precēj neokusen nevoščljivec, ki bi bil Tiziana utopil v žlici vode. Pa tudi zaobrjneno: Tizian, ki ga je Velasquez kot »el sol« postavil nad Raffaella »estrella«, bi nemara ne bil nič manj zoprn, če bi mu kazalo odkrižati se konkurence. Neverjetno žalostna povest o značajih umetnikov. Vse najslabše od človeško slabega. Dvorjansko slinjenje, klečeplazenje. Komolčarstvo in intrige, metanje polen pod noge. Pa naravnost nepojmljiv napuh! Božanski Goethe zavrača manj znanega Mieckiewiczza vzvišeno kot ničtarskega vajenca. In Matisso tovariši radi priznavajo veličino genija, ne privoščijo pa mu imena človeka. Iz Beethovnovih pisem se pokaže obraz odbijajočega sitneža, pedanta. In narcisovska zagledanost vase ne dela časti sicer naprednemu komunardu Courbetu. Naš genialni Prešeren se je sramoval mesa svojega mesa, svojega nezakonskega otroka, spočetega v ljubezni z Jelovškovo, ker pač ni bila iz »višjega« družbenega razreda. O ne, ne maram slišati, ne maram upoštevati opravičujočih razlag, vse v meni se jim upira. Vem, saj vem, da je tudi umetnik človek, zmotljivo, ranljivo, strastem podvrženo bitje. Vem celo po latinsko, kaj je človeško. Toda to ni odgovor, ni opravičilo. Vznemirja me zlaganost, hinavščina ali kaj vem katera zoprniija. Vse napake čutim v sebi, čutim, da neka osnovna, nepodkupljiva poštenost po pravici kriči: pljunite mi v obraz, tak sem in nič drugačen, pljunite, nič mi ne prizanašajte! Toda prav takó se nekaj v meni jezi nad vsemi meni enakimi. Ne iz privoščljivosti ne iz občutka, češ, lejte, nisem sam kriv, so drugi prav taki. Ne, ne bratovščina sokrivcev zavoljo opravičevanja samega sebe, to je združba grešnih, da bi se skupaj boljšali. Bičajte me, kritizirajte me in jaz bom vas prav tako! Očitajte mi, s prstom pomerite na mojo zlobo, nevoščljivost, skopost, nadutost! Toda tudi jaz vas bom zdravil s kopri-vami, vam vračal milo za drago; rezal bom v gnojne ture brez prizanašanja; šibal vse, kar je zlaganega, ponarejenega.

In prav zdajle sem se približal stvarim, ki je zanje tisti »resnični svet« najbolj občutljiv. V takih rečeh ne pozna šale, obsodil te bo za prekucaha, za motivca urejenega življenja, za človeka brez takta, celo brez srčne kulture, družbene zavednosti ipd. Čisto razumljivo, zakaj dotaknil si se reči, ki so sakrosanktne v vseh družbah, v vseh sistemih. Gre za tabuje, za celo rešto tabujev. Tabujev, ki se jih niti ne zavedamo, takó so vraščeni v naše čustvovanje. Naj jih naštejemo nekaj:

Ne očitaj, saj sam nisi nič boljši! Umetnika ne smeš soditi kot človeka, temveč le po njegovih umetninah! Za vzvišeni cilj je vse dovoljeno. Nič hudega, če greši, odpuščaj mu širokosrčno vse napake, da le ostane

naš! So legende, za katere bog obvari trditi, da so legende: junaka je treba ljudem kazati kot junaka še potem, ko zdavnaj več ne zasluži tega imena! Nisi pravi umetnik, če si nisi znal še za življenja ustvariti apoteoze. Ne zameri umetniku njegovih napak: on trpi zaradi svoje preobčutljivosti toliko več ko drugi, da si je že s tem zaslužil odpuščanje za vse moralne spodrske. Zaslužnim je treba nenehno odpuščati, pa če so tudi prekoračili mejo poštenosti. In tako naprej brez konca.

Upira se mi, da bi ocenjeval osebnosti deljene na dve polovici: v umetniško in v zasebno, v preteklo in v sedanjo. Kakor se mi ne zdi prav, da etične napake opravičujemo z estetskimi zaslugami, takó ne morem pristati, da bi slavna včerajšnjost opravičevala današnjo nizkost. Prav, naj se etične in umetniško velika dela odštejajo od osebnih napak. Plus, ki ga je treba nagraditi, in minus, ki ga je treba kaznovati, naj se merita. In kateri zmaga, ta naj daje predznak celoviti osebnosti. Toda kdo bi v vsakdanjem življenju vedel, kdaj pridemo do ničle, kdaj izčrpamo prihranjeno pozitivno glavnico in začnemo delati nepokrite dolgove? V življenju je mogoče le eno: nagrajati po zaslugah, kaznovati po veličini krivde. Vsako drugačno ravnanje nas bo zavedlo v meglenosti, v deformacije dobrote ali v prizanašanje hudobij. Prav je, da razumevajoče gledamo na človeške slabosti velikih ljudi, toda tudi za velike ne smemo uzakoniti usus sakrosanktnosti, ki bi jih dvignil nad človeško občestvo. Tako ravnanje bi bilo pregrešno malikovanje. Pa tudi žalitev za vsako veliko osebnost, saj bi pred njo kot noj vtikali glavo v pesek in hinavsko zatrjevali, da nič ne vidimo, da je vse v najlepšem redu, čeprav bi že vrabci na strehi čivkali, da lažemo. Družba more biti zdrava le, če odmerja plačilo in kazen po zaslugi. Čeprav naklanja lovor geniju, ne sme molčati ob njegovih moralnih prestopkih. Nasprotno, če povrtamo še malo globlje, soditi jih mora pravzaprav še bolj ostro kot pri neobčutljivem naivcu, ki ni zmožen v tančinah razločiti meje krivde od nekrivde; ki ne zna prenikniti v globine resnice. Zatorej bolj ostro obsoditi, denimo, revolucionarja, ki potlej s sebičnostjo, s pohlepnostjo, kdaj kar s kriminalom razdira državo, za katero se je sam boril. Ali duhovna, ki pridiga samožrtvovanje in odrekanje tuzemskemu življenju zavoljo onostranstva, pri tem pa si kopiči zaklade tega sveta. Skratka, najbolj se nam upira hinavščina, razlika med besedo in dejanjem, dvo-ličnost, delitev osebnosti na videz in resnico.

Zdi se mi celo škodljivo ponujati ljudem vzore brez napak. In prav nič manj kvarno ravnati z njimi kot z nekakimi privilegiranci, ki jim je zaradi takih ali drugačnih vrlin vse dovoljeno. Pravo vrednost daje človeku to, da živi v skladu z etičnimi zakoni, ki brez njih ni mogoča nobena družba, ki bi brez njih človeštvo propadlo. Prav zato so nujno veljavni tudi za izjemne ljudi vseh kategorij, tudi za genije.

In v skladu s tem se mi zdi tudi pietetno načelo »o mrtvih nič slabega«, pietetno le včasih, dostikrat pa le obramba »velikih«. Zakaj o njih, ne pa o preprostih ljudeh teče ponavadi beseda, ko so pod rušo. S tem so zavarovani, da ne bi prišla na dan o njih neljuba resnica, ki so jo za življenja znali morebiti skriti ali jo s svojo veljavo preprečiti. Bo rekel kdo, da jih takó izpostavljam kritiki, ko se ne morejo več braniti. Res je, toda ne pozabimo, da je to kritika njihovih del in da

se pravzaprav podobna krivica godi tudi vsakemu umetniku, ko ocenjujejo njegove dosežke po smrti. In kakor je dostikrat mogoča pravična ocenitev teh del šele tedaj, ko je umrl, ko ni več ozirov ali bojazni pred vplivnim veljakom, tako se mi zdi tudi bolj objektivno presojanje celotne osebnosti, njenih življenjskih potez, kdaj mogoče šele takrat, ko odpadejo vsi zadržki, rivalstvo, preračunljivost, bojazen pred maščevanjem ali računanje na daj-damstvo. Vselej naj bi nam šlo za pošteno sodbo, pa naj si bo slaba ali dobra, izrečena pred smrtjo ali po njej. Res bom bolj občudoval tistega, ki je v celoti skladna, etično in umetniško velika osebnost, toda tudi geniju, ki omahuje in greši, ne bom vzlic obsojanju napák odrekel dolžnega priznanja. In prepričan sem, da nam vzori prav s takim človeškim »errare« postanejo bližji, laže dosegljivi in bolj posnemanja vredni kot izumetničeno naslikano sonce brez peg.

Bržčas je pariški zrak kriv, da postajam čedalje bolj francoski. Suih računarski duh, ki nemara njegove korenine na tem kosu zemlje segajo globlje kot rimska plast Lutecije, je v sedanjem velemestu priteran do absurdnega viška. Brani se, kakor hočeš, neopazno, po kapljah razjeda slovansko mehko čustvenost. Začne se zjutraj s prepiri z branjevkami in prodajavkami v »Charcuteries« in »Crémeries« za centime: nadaljuje pri stojnicah pod Montmartrom, kjer pred božičem brkljam za nogavicami in perilom kot množica Parižanov in Parižank v teh dnevih »soldes« — razprodaj. Pa opoldne, ko premišljaš, kako bi ceneje kosil — ali v samopostrežni ali v kaki študentski menzi. Pa pri preračunavanju za katere vožnje je staroverski twainovsko hudomušni avtobus metropole cenejši kot modernejši metro. In zvečer, ko premišljaš, v katerem teatru ti bo vstop ne le cenejši ali celo zastonj s karto prijaznega g. Petita, ampak tudi hitreje in lažje dosegljiv.

Tega pariškega razsvetljenja prav gotovo nisem vesel tudi ne nanj ponosen. Toda je še druga, dosti bolj koristna vrsta francoskega suhoparnega razumarstva in tudi ta me počasi prepaja: na nekdanj vzvišeni, občudovani svet gledam kot oni z mrzlimi, stvarno analitičnimi očmi, ki jih ne more zapeljati niti prirojena kranjska malikovavskost tujega. Danes čisto brez dolžnega spoštovanja primerjam, postavim Hotel de Ville, ki mi je pred očmi, s spominom na ptujskogorsko katedralo; našemu robotemu nosaču pa postavljam francoskega pelerinastega policaja; veselo dekle, ki me pocuka na Rue des Martures, pa zadirčno kondukerko na vlaku; sladoleđ, na hitro pogoltnjen pod stojnico »Boul'Micha« s cedečimi se čevapi v Banja Luki.

In še dosti več: brez vsakega posebnega spoštovanja, podedovanega iz knjig in šolskih hvalnic, zrem na mojstre francoskega impresionizma. A čudno, prav zdaj jim je jelo rasti moje spoštovanje. Trdno, brez zanesenjaštva je, čas ga ne bo nikoli več našel. A čudno, prav to mrzlo razčlenjevanje budi v meni navdušenje, večja umetniški užitek, kakršnega prej še nisem doživel. Če sem jih kdaj, vnetež, používal kot sončno migotanje barv, občudujem zdaj tudi pod njim skriti premišljeni skelet. Ta to čudežno migotanje pripenja na prostor in čas; ta mu daje zgodovinsko mesto in možnost množitve v nešteti enačicah; ta mu vceplja tisti red, da more postati kategorični imperativ, obvezen in privlačen tudi za

druge; dviga ga iz ozkega osebnega izraza v splošni izraz dobe, človeškega čustvovanja in umovanja na neki določeni stopnji razvoja, v nekem določenem okolju in družbeni situaciji. In najbolj čudno pri tem: mirno presojam naše impresioniste. Preštevam njihove pomanjkljivosti in prednosti brez vsakega slovenskega občutka manjvrednosti. Celo brez vsake misli na evropsko »nepomembnost« tega našega največjega likovnega zagona. Vidim zamudo trideset let v njem, toda hkrati ponosen odkrivam toliko ekspresivnih, liričnih in dramatičnih prvin, da mu to »zamudništvo« odpuščam in ostro zavračam dostikrat zapisano obsodbo epigonstva. Razumem njegovo teritorialno omejenost, zunanje vzroke, ki jim botrujejo, toda prav takó si ne zakrivam oči pred tistimi globljimi umetniškimi, ki jih pogojuje tavanje v začaranem krogu malega naroda: zapiranje vase namesto odpiranje novih poti; strah pred drznim pogledom, ki si ga želi tvorčeva domišljija, a mu ga njegova ozkosrčna preteklost in okolje etiketirata za greh. Razumem in zato še bolj spoštujem naše slikarstvo, zakaj njegove uresničitve niso plodovi treznega, uravnovešenega, analitično presojajočega duha, vzgojenega v samozavesti, zanašajočega se na stoletno zgodovino uspehov in duhovnega prvenstva, ampak je presunljiv krik, ki se je izvil iz velikih duš malega naroda, vseskozi tlačnega, brez trdnih točk preteklosti, ki bi mu budila ponos, mu dajala trdnost. Lirična nota tega našega slikarstva je odsev narodne duše, njene stoletne pasivne rezistence tujcu, opevanemu večvrednemu, močnejšemu sosedstvu. Toda dramatični pobliski Jakopiča in Groharja so nedvomno klic k upor. Preraščajo v narodni ponos, so napoved prihodnje revolucionarnosti. Res je naš impresionizem premalo likovno izjemen, da bi postal geslo in cilj evropskim slikarskim generacijam, bil pa je dovoljšen, da je zbudil domači svet in rodil novo umetniško generacijo, ki se danes enakopravno vključuje v krožni tok umetnosti narodov, v današnjo moderno umetnost.

Prav zares, nisem megaloman, toda ko se sprehajam med platni Musée d'Art moderne, kar nenehoma vstavljam v vrsto svetovnih dosežkov tudi naše. Kje je zdaj moj slovenski manjvrednostni kompleks? Je bil stvarnost ali le slepilo, ki mi ga je pregnal pariški zrak? Vprašanje bi moral pravzaprav zastaviti takole: Je moje zdajšnje presojanje bolj ali manj trezno od prejšnjega? Odgovor je usodnega pomena zame, za vsakega, ki mu je pri srcu naša umetnost.

Ko čisto brez čustev strmim v migotajoče zvezde in krhljast zadnji krajec nad zverženimi pariškimi strehami, sem prepričan, da sem se približal pravi, ne le svoji resnici; čisti, skozi naša čustva prosevajoči resnici, ki se je naša mehka duša boji, ker je neusmiljeno ugotavljanje dejstev, ne pa klecanje in ovinkanje med željami in strahovi. Zgroziš se, preobčutljivi Kranjec, takó preračunano stvaren je ta svet. Nič ne pomaga, v takega, kakršen je, bomo morali stopiti. In zavedajoč se svojih napak, zavedajoč se svojih zmožnosti. Brez nam takó ljubih slepil in parol, mrzlo računa je le s tistim, kar smo, pa na tisto, kar bi mogli, ne, kar bomo morali postati, če hočemo obstati.

Ne vem, iz kakšnih skrivnih vzrokov sem se prav ob teh razmišljanjih spomnil na našo mlado poezijo. Rad imam poezijo mladih. Morebiti zato, ker v njej najdem v nenavadni povezavi prvine tiste stvarnosti

brez slepil pa nepokvarjeno hrepenenje za resnico in pravico. Poezija protesta, poezija, ki se bori za tisto nekaj, kar smo mi »stari« že preoblekli ali v legendo ali v pamflet, ne da bi mu znali izluščiti resnično vsebino. Rad berem pesmi, ki podirajo vse, kar si je nadelo uradno dokončen izraz in ne trpi več pripomb; vse tisto, kar se zagrizeno brani, da bi mu preiskali obisti. Ploskam prekucevanju malikov vseh sort, zakaj to se mi zdi edina pot, da povzdignemo na oltar človeka. Z vsem srcem bom na strani mladih, dokler bodo sebe in okolico sodili z istimi merili, ne pa jemali zase prizanesljivejšega metra kot za druge. Nič opravičevanja, nič mižanja pred napakami, pa naj bodo tvoje ali sosedove! Brezkompromisno zavzemanje za pravico, protesti in boj proti vsem krivicam! Srečen sem, če vidim, kako mladi obsojajo agresijo. In ne samo eno agresijo, nasilje na vseh frontah, agresije vseh vrst in velikosti. Vsak napad na človeško svobodo, na prostost mišljenja in sprejemanja zaključkov po lastni presoji. Ko gledam dolge procesije mladih demonstrantov proti nečlovečnostim vojne v Vietnamu, vem, da je to le del njihovega creda. Prav takó bodo šli na ulice proti sleherni krivični vojni kjer koli na zemeljski krogli. Prav takó bodo obsodili vsako tepnanje svobode in želje človeštva živeti v miru. Včasih jih ne razumemo, sodimo, da se zaganjajo v nepravo smer; da so razbijači zavoljo razbijaštva. Privilegij mladosti je, da zna ljubiti in sovražiti iskreno, brez sprenevedanja. Ni dano mladim, da bi vselej pokazali na prave vzroke hudobij, na poglobitve nevarnosti. Te naj jim pomagajo iskati starejši, bolj življenjsko izkušeni možgani. Toda dragocena odlika mladih je, da jih vznemirita, spravita na noge vsaka pravica in krivica. Da znajo splamteti v navdušenju in obsodbi. Da pri tem ne mislijo na korist ali tveganje, marveč jih prevzame bistvo stvari ne glede na diplomatsko preračunljivost. Skratka, da pride vsak njihov protest iz srca, da je njihova ljubezen pristna. Najbolj me privlači pri njih, da so na srečo še »jezni mladeniči«, ki se poganjajo za resnico, ki sovražijo krivico. Naj bi taki ostali za zmerom. Naj bi se nikoli ne ponižali v »zadovoljne Kranjce«, za katere je pravica to, kar jim koristi, in krivica tisto, kar jim prazni žep. Ko podirajo morebiti nekatere položene malike nas »starih«, si ustvarjajo svoje posebne ideale, nič manj vredne hrepenenja, kot so bili naši. Mladost ne zna živeti brez cilja, ki ga omisli. Iz svoje pariške sobice gledam nanje in jim želim, da bi bili vseskozi vredni mladih let čistega navdušenja pa brezkompromisnega obsojanja krivic. In mi »stari« ne smemo pozabiti, da je prav v tem največji dar, ki ga more mlada generacija podariti predhodnji: kos resnice, na novo očiščene vseh slepilnih navlak, ki smo jo z njimi oveseli, da bi živeli lažje in bolj lagodno, pa čeprav manj pošteno.

Nočna panorama Pariza trepeta v mršenju rose in maliči trdne obrise palač v senčne like sredi ulične razsvetljave. Naš mali domači svet se mi je približal prav do sosedovega okna. Gledam skozenj in vem, da ga imam rad. Rad tudi takšnega, kakršen je. Rad takega z napakami, s predsodki in s slepili. Um polaga na jezik ko britev ostre besede, ki naj bi ga oštrgljale vsega odvečnega in smrdljivega, toplota v prsih pa mi priča, da niso pomanjkljivosti tisto, kar bi moglo prevzeti njegovo ime. Nekaj več je v njem, nekaj zdravega in neuničljivega. Nekaj, za

kar je vredno živeti in ljubiti. Nekaj, kar me je začaralo, da tudi v Parizu ne morem živeti brez misli nanj. Ne morem presojati brez njemu lastnih primerjav. Ne morem molčati, ko me grudi bolečina, da se je zajedalska bolezen upala lotiti tako zdravega debela. Ne morem molčati, moram povedati, kar mi je na duši. Moram zapisati ostre besede, ki režejo v bolna mesta iz ljubezni. Rad imam sebe, rad imam to našo srenjo, zato ju nimam pravice prikrajšati za resnico, ki mi jo odkriva mrzli tuji svet. *Za resnico, ki zdravi, a boli, ker ne trpi sebičnih pridvokov moje, naše, temveč hoče biti zgolj resnica.*

REFLEKSIJE

POGLED V ANTIKO

Založba Jugoslavija (Beograd) je posredovala v srbohrvatskem prevodu dvoje v svetu znanih in dokaj razširjenih knjig o klasični antiki: kolektivno delo angleških avtorjev pod uredništvom Michaela *Granta* *The birth of western civilization (Greece and Rome)* založbe Thames and Hudson (London 1964) in delo, ki ga je napisal francoski specialist François *Chamoux*: *La Grèce classique* založbe Arthaud v Parizu (izšlo 1965).

Prva od obeh knjig, Radjanje evropske civilizacije — Grčka i Rim operira predvsem s slikovnim gradivom, ki je sestavni in celo bistveni del prikazovanja; teksti, čeprav tehtni, so pomaknjeni v ozadje, to pa je poudarjeno z drugo kvaliteto in celo barvo papirja. Med ilustrativnim materialom je tudi kakih deset rekonstrukcij, ostalo so fotografije arhitektur v njihovih ambientih, plastik in slik ter raznih predmetov (vaze, novci, geme, orožje itd.). Knjiga spada po zasnovi in opremi v isto vrsto k drugima knjigama serije: *Vanished Civilizations* priredil Edward Bacon, London 1964 (= *Iščezle civilizacije, Zaboravljeni narodi drevnoga sveta*, izd. Jugoslavija, Beograd 1965) in *Civilizations of the past* (srbohrvatski prevod je menda v načrtu). Vendar moramo kar takoj reči, da se grško rimska knjiga od ostalih dveh prijetno razlikuje: kvaliteta prispevkov je bolj enotna, kar pa sicer ni v celoti zasluga avtorjev, ampak tudi posledica bolj enotne materije: zlasti pa so potisnjene v stran barvne in risarsko kičaste »rekonstrukcije življenja«, ki jih je v obeh drugih knjigah polno oziroma so tako poudarjene, da neprijetno in vsiljivo izstopajo. Občutek nelagodnosti, ki ga dobi ob takih komercialnih prezentacijah resen »potrošnik knjige«, da se izjemoma izrazimo v ekonomskem jeziku, ki je seveda ob teh rečeh nepotreben in celo vsiljiv, mora povzročiti prav nasprotno reakcijo od tiste, ki jo je komercialist v založbi želel: v kupcu se bo utrdil sum v iskrenost kulturnih namenov založbe, ki izdaja tako sejgarsko robo, in »potrošnik« se bo pri naslednjem nakupu, ki bi bil morda ustrežnejši, pomisljal. Ker smo tudi v Sloveniji večkrat priče pocenostavljenemu precejevanju kvalitete kakšne knjižne izdaje, če je le dovolj pisana in pestra, so kritična opozorila na problematičnost takega postopka več kot umestna.

Avtorji kolektivnega dela o klasični antiki so ugledni angleški znanstveniki (med njimi prednjači vsekakor Mortimer Wheeler, znameniti raziskovalec